

Zo snel mogelijk vergeten

Het Proces van Tokio: voorbeeld van overwinnaarsjustitie

Na de Tweede Wereldoorlog moesten politici en militairen zich voor het eerst in de geschiedenis verantwoorden voor een rechter. Het Proces van Neurenberg gaf iedereen het gevoel dat het recht had gezegevierd. Het Proces van Tokio mislukte. Hoe kon dat gebeuren?

Hans Vermeer is
redacteur van Kleio.

Tijdens de Conferentie van Jalta in februari 1945 kwamen Stalin, Roosevelt en Churchill tot het unanieme, maar vage besluit om de verantwoordelijken voor het uitbreken van de oorlog te straffen. De drie namen geen besluit over de vorm van de bestraffing. Daarover waren de meningen nog verdeeld.

Churchill had de meest uitgesproken mening over de vorm van bestraffing. Hij pleitte 'gewoon' voor het opruimen van de verantwoordelijken om hen daarna zo snel mogelijk te vergeten. Stalin was iets genuanceerder omdat 'men in de Sovjet-Unie niemand neerschiet zonder een vorm van proces'. Churchill en Stalin konden zich daarom wel vinden in het standpunt: eerst een showproces en dan opruimen. Alleen Roosevelt dacht op dat moment in de richting van een proces. Maar het was zijn opvolger Truman – een voormalig rechter – die doordrukte, waardoor het uiteindelijk tot de bekende processen in Neurenberg en Tokio kwam.

De aftrap in Neurenberg

De twee processen waren een primeur in de wereldgeschiedenis. Nog nooit had een politieke of militaire top zich na een oorlog hoeven te verantwoorden voor haar daden. De aftrap werd in november 1945 gegeven in het verwoeste Neurenberg en zou tot oktober 1946 duren. De voorzitter – de Amerikaanse rechter Robert Jackson – formuleerde drie categorieën van aanklachten. Categorie A (misdaden tegen de vrede) was de zwaarste categorie. Dat mag raar lijken omdat we ons Neurenberg vooral herinneren als een proces waarin de gruweligheden uit de kampen aan het licht kwamen. Maar Jackson was ervan overtuigd dat de beide andere categorieën B (oorlogsmisdaden) en C (misdaden tegen de menselijkheid) een direct gevolg waren van het samenzweren en

aanzetten tot een agressieve aanvalsoorlog. Aanklagers en verdedigers in Neurenberg (en later ook in Tokio) waren zich bewust van twee grote juridische problemen die voortkwamen uit het feit dat overwinnaars recht spraken over verliezers. Het eerste probleem lag in de *ex post facto*-regelgeving (letterlijk: 'na de feiten'). Tot dit proces was het voeren van een aanvalsoorlog nooit een strafbaar feit geweest. Dus wat gaf de overwinnaars het recht om in 1945 een juridische aanklacht te bedenken die in 1939 niet bestond? Een tweede probleem was het *tu quoque*-verweer (letterlijk: 'wij deden het, maar jullie ook'). Wat te doen met aanklachten tegen mogelijke geallieerde misdaden? Want hebben de overwinnaars nog wel het morele recht om daden te veroordelen waaraan ze zichzelf ook schuldig hebben gemaakt, zoals het systematische bombarderen van Duitse steden? Kortom: vanaf het begin van het proces lag het gevaar van overwinnaarsjustitie op de loer. Toch waren vriend en vijand na afloop van het proces het erover eens dat in Neurenberg het recht had gezegevierd. Dat bleek onder andere uit het unanieme vonnis waarin naast doodstraffen ook gevangenisstraffen en vrijspraken stonden.

De Grote Drie in
Jalta, februari 1945.

De nachtkaaars in Tokio

In mei 1946 startte het Proces van Tokio. De algemene opinie bij aanvang was dat ook dit een doorzichtig, eerlijk en rechtvaardig proces zou worden. Men vertrok immers vanuit een comfortabele positie, omdat men veel kon overnemen uit de procesgang van Neurenberg, zoals de door Jackson geformuleerde categorieën van aanklachten. Maar al gauw bleek dat dit proces veel stroperiger verliep dan het proces in Neurenberg. Het sleepte zich voort tot november 1948 en ging toen als een nachtkaaars uit. De deelnemende partijen bleven na afloop allemaal met hetzelfde knagende gevoel achter: was hier in Tokio wel recht gedaan? Kennelijk niet, anders zou niemand zich die vraag hebben gesteld. Maar hoe heeft het dan zover kunnen komen? Het rechtvaardigheidsgevoel kreeg meteen bij aanvang van het proces al een behoorlijke knauw toen bekend werd dat de hoofdverdachte niet terecht zou staan. Generaal MacArthur – opperbevelhebber van de geallieerde strijdkrachten en verantwoordelijk voor de bezetting van Japan – wilde namelijk niet dat keizer Hirohito berecht zou worden. Hirohito was gedurende de oorlog opperbevelhebber van het leger en in die hoedanigheid ondertekenaar van de oorlogsverklaring aan de VS. Velen in binnen- en buitenland vonden het zeer onrechtvaardig dat er wel

Japanse generaals in de beklaagdenbank zaten en niet hun opdrachtgever. Maar MacArthur liet het politieke argument zwaarder wegen dan het juridische. Een eventuele berechting zou volgens hem het democratiseringsproces in Japan in gevaar brengen. MacArthur was zich ervan bewust dat de keizer een bijna goddelijke status had onder de Japanse bevolking en vreesde een opstand als het zou komen tot een proces tegen Hirohito. Het thuisfront in de VS eiste aanvankelijk dat MacArthur zou toegeven aan de juridische argumenten en de keizer alsnog plaats zou laten nemen in de beklaagdenbank. Maar toen de generaal aangaf dat hij in dat geval één miljoen extra soldaten nodig zou hebben om de onrust de kop in te drukken, was ook het thuisfront plotseling overtuigd van het politieke argument.

Vrijpraak voor Yakuza-baas

Ten tijde van het Proces van Tokio werd de Koude Oorlog steeds duidelijker voelbaar. Een direct en opzichtig gevolg was de vrijpraak van de maffiabaas Yoshio Kodama, aangeklaagd in categorie A. Hij was leider van de Yakuza, was door de Japanse overheid gedurende de oorlog ingezet op het vasteland van Azië en verdiende met drugs en afpersing een gigantisch kapitaal. Maar hij was ook een ultranationalist met een enorm (internationaal) netwerk.

De aangeklaagden
in Tokio.
Foto: USAHMI.

Generaal Mac-Arthur en keizer Hirohito.
Onder:
Shiro Ishii, leider van Eenheid 731.

De Amerikanen kozen ervoor om Kodama en zijn netwerk in te zetten tegen het oprukkende communisme. Ook in zijn geval legde het recht het af tegen de politiek. Een zo mogelijk nog grotere blaam op het proces was de juridische immuniteit van Shiro Ishii. Zijn naam werd al in een vroeg stadium van de lijst van aangeklaagden gehaald, terwijl hij waarschijnlijk de doodstraf gekregen zou hebben. Ishii was namelijk commandant van de beruchte Eenheid 731. Tijdens de oorlog experimenteerde deze eenheid in China met onder andere biologische oorlogsvoering en vivisectie. Maar hij en zijn kameraden werden niet vervolgd. De Amerikanen stopten veel informatie over de activiteiten van deze groep in de doofpot en gaven Ishii en zijn ondergeschikten immuniteit in ruil voor alle gegevens over hun experimenten. Ook in dit geval ging het politieke belang boven het wettelijke belang.

Men was er in Tokio te gemakkelijk van uitgegaan dat de aanklachten zoals geformuleerd in Neurenberg ook hier gebruikt zouden kunnen worden. Maar dat bleek gedurende het proces een grote misvatting. Aanklachten in categorie A bleken in dit proces bijna niet te bewijzen. Zo kon niet bewezen worden dat de aangeklaagden lid waren van misdadige organisaties die tot doel hadden een aanvalsoorlog te ontketen en daarbij bevolkingsgroepen uit te roeien. Veel van de aangeklaagden ken-

den elkaar voor de oorlog niet eens. En zoals Bert Röling (rechter namens Nederland) zei: de Japanners waren niet de kille moordenaars en keiharde misdadigers zoals de SS'ers. Maar zo werden ze door de president van het tribunaal – de Australiër Sir William Webb – vanaf het eerste begin van de rechtszaak wel behandeld. Röling twijfelde er zelfs aan 'of Webb nu een stommeling of een schoft was'.

Ook uit het vonnis bleek duidelijk dat er volop twijfel was over de juridische correctheid van het proces. Er was geen sprake van een unaniem vonnis. De Franse rechter onthield zich van stemming omdat de hoofdverantwoordelijke niet in de beklaagdenbank zat. De rechter uit India vond dat niemand van de 28 beschuldigen de doodstraf verdiende. En Röling vond dat ten minste vijf verdachten ten onrechte ter dood waren veroordeeld.

Het Proces van Neurenberg is de geschiedenis ingegaan als rechtvaardig en succesvol. Er volgden boeken, documentaires en films over de gebeurtenissen in en rondom de rechtszaak. Het Proces van Tokio daarentegen leek meteen na afloop te worden doodgezwegen. Pas na tientallen jaren verschenen de processtukken in druk en pas in 1984 verscheen er van de hand van de Japanner Kobayashi een documentaire. Alle deelnemers wilden dit proces kennelijk zo snel mogelijk vergeten. Want wat in Neurenberg wel was gelukt, namelijk het voorkomen van overwinnaarsjustitie, was in Tokio opzichtig *niet* gelukt. ■

